Perusturvan nykytaso on työhön kannustava

SUSANNA MUKKILA

Perusturvan tason viilaamisella tavoitellut työnteon kannustimet lienee jo saavutettu. Etuuksiin kohdistuvia säästötoimia ei tulisi perustella ainakaan kannustinnäkökulmalla.

Viimeaikaiset sosiaaliturvaetuuksiin kohdistuneet muutokset siirtävät painotusta ensisijaisista syyperustaisista etuuksista viimesijaisen, tarveharkintaisen toimeentulotuen suuntaan. Joidenkin sosiaaliturvaetuuksien, esimerkiksi lapsilisän ja opintotuen, indeksisidonnaisuudet on kokonaan purettu. Ne eivät siis enää seuraa hintojen kehitystä. Asumistuen kattovuokrat on jäädytetty vuoden 2015 tasolle siitä huolimatta, että vuokrat nousevat muutaman prosentin vuosivauhtia. Lisäksi esimerkiksi takuueläkkeiden, vanhempainpäivärahojen ja kotihoidon sekä muiden edelleen kansaneläkeindeksiin sidottujen etuuksien euromääriä laskettiin vuoden 2016 alussa negatiivisen inflaation vuoksi. Vuoden 2017 alussa kansaneläkeindeksiä alennetaan kuluttajahintojen noususta huolimatta. Sen sijaan toimeentulotuen perusosa on pidetty ennallaan korottamalla pohjaosaa siten, että indeksitarkistuksesta aiheutuva alenema kumoutui. Näin tehdään myös tulevana vuonna.

Suomen perustuslakiin on kirjattu: ”Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.” Erikseen on nimetty ne elämäntilanteet, joissa on oikeus perustoimeentulon turvaan; näitä ovat työttömyys, sairaus, työkyvyttömyys, vanhuus, lapsen syntymä ja huoltajan menetys. (Perustuslaki 19. §)

Vuoden 1971 parlamentaarisen sosiaalihuollon periaatekomitean näkemys perusturvan tasosta oli, että sen tulee mahdollistaa sosiaalisesti hyväksyttävä elintaso, joka ei poikkea liiaksi väestön keskimääräisestä elintasosta. Laissa ei ole määritelty, millä euromäärällä tällainen elintaso saavutetaan – asia on jätetty julkisen vallan harkintaan, ja se on täten poliittinen arvovalinta.

Aiemmin sosiaaliturvaetuudet on sidottu hintojen kehitykseen, jotta kohtuullinen elintaso on mahdollista säilyttää hintojen noustessa. Nyttemmin tämä ajatus on saanut väistyä säästötoimien tieltä. Aika ajoin on mietitty jopa, olisiko etuuksien seurattava palkkojen kehitystä. Pelkästään hintojen kehitykseen sidottuna etuuksien taso jää väistämättä jälkeen palkoista. Kannustinloukkukeskusteluissa unohdetaan usein, että sosiaaliturvaetuuksilla saavutettava elintaso on etäällä keskipalkkaisen kotitalouden elintasosta.

Perusturva on neljäsosa keskipalkkaisen tuloista

Työmarkkinatuen ja sen kanssa samansuuruisen työttömän peruspäivärahan saajan käytettävissä olevat tulot ovat yksinasujalla asumiskustannusten jälkeen noin 26 prosenttia keskipalkkaisen kotitalouden tuloista vuonna 2016. Opintotuen ja vähimmäismääräisen sairauspäivärahan saajan tulot ovat samalla tasolla. Tilanne on pysynyt suurin piirtein muuttumattomana viimeiset viisi vuotta. (Moisio & al. 2016.) Esimerkkilaskelmissa asumiskustannuksiksi oletettiin keskisuuren kaupungin keskimääräiset vuokrakulut. Lisäksi oletettiin, että toimeentulotuessa korvataan täysimääräisinä kohtuulliset asumiskustannukset. Näillä oletuksilla edellä mainittujen etuuksien saajien tulot verojen ja muiden lakisääteisten maksujen jälkeen asettuvat keskenään samalle, toimeentulotuen määrittämälle tasolle: 486 euroa kuukaudessa yksinasuvalla vuonna 2016.

Toimeentulotuki on yhä useammin pysyväisluontoinen tuki, jolla paikataan ensisijaisten etuuksien matalaa tasoa. Kuviosta 1 nähdään, miten laskennallinen oikeus toimeentulotukeen on vaihdellut eri etuuksien varassa olevilla yksinasuvilla. Vähimmäismääräiseen sairauspäivärahaan ei ole tehty tasokorotuksia tarkastelujaksolla, mikä näkyy laskennallisen toimeentulotuentarpeen vakaana kasvuna. Työttömyyspäivärahaa korotettiin reippaasti vuonna 2012. Opintolainan valtiontakausta nostettiin kolmanneksella vuonna 2014, minkä lisäksi opintoraha sidottiin kansaneläkeindeksiin ja siihen tehtiin indeksikorotus. Lisäksi elokuussa 2014 tai sen jälkeen aloittaneiden korkeakouluopiskelijoiden kuukausittaista opintorahaa korotettiin noin 30 euroa. Opiskelijoiden toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa otetaan aina opintolaina huomioon täysimääräisenä. Vuonna 2015 kansaneläkeindeksin korotus rajoitettiin 0,4 prosenttiin, mikä vaikutti siihen sidottujen etuuksien ostovoimaa alentavasti. Vuonna 2016 etuuksia leikattiin 0,4 prosenttia kuluttajahintaindeksiä seuraten, vuokrien jatkaessa edelleen kasvua. Kaikki nämä näkyvät muutoksina laskennallisessa oikeudessa toimeentulotukeen.

Tulevana vuonna tapahtuva perustoimeentulotuen myöntämisen siirtyminen Kelaan vähentänee jonkin verran toimeentulotuen hakemiseen liittyvää häpeän tunnetta, mikä saattaa lisätä toimeentulotuen saajien määrää. Toisaalta taas kohtuullisina hyväksyttävien asumiskustannusten taso noudatellee yleisen asumistuen enimmäiskustannuksia. Tämä taas todennäköisesti lisää niiden ihmisten määrää, jotka joutuvat asioimaan Kelan lisäksi kunnan sosiaalitoimistossa asumiskustannusten vuoksi.

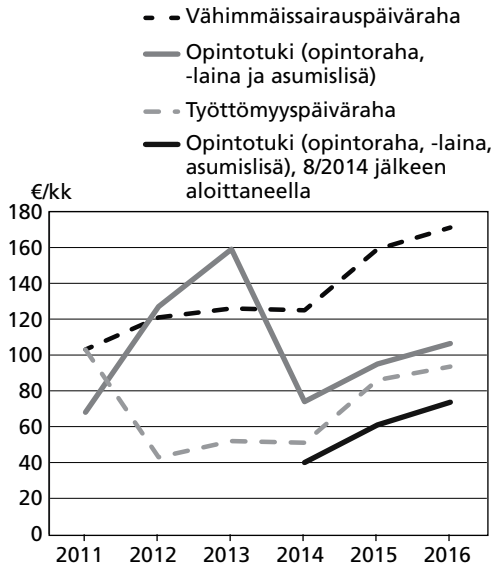

Kuvio 1. Eri elämäntilanteissa olevien keskisuuressa kaupungissa yksin vuokralla asuvien henkilöiden laskennallinen oikeus toimeentulotukeen vuosina 2011–2016 esimerkkilaskelmien perusteella (Perusturvan riittävyyden II arviointiryhmä, 2015; Lehtelä & al. 2016).

Kannustinkeskusteluissa etuudet nähdään liian usein työllistymisen esteinä – riippumatta taloudellisista suhdanteista. On kuitenkin hyvä huomata, että pienipalkkaisen käytettävissä olevat tulot riittävät kattamaan Kuluttajatutkimuskeskuksen määrittelemän kohtuullisen vähimmäiskulutuksen viitebudjetin menot, mihin perusturvaetuudet eivät edes toimeentulotuella täydennettyinä riitä. (Perusturvan riittävyyden II arviointiryhmä, 2015.)

KIRJALLISUUS

Lehtelä, Kirsi-Marja & Hannikainen-Ingman, Katri & Mukkila, Susanna & Kauppinen, Timo M. & Moisio, Pasi: Vuoden 2016 talousarvion vaikutukset perusturvaan. Työpapereita 5/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 2016.

Moisio, Pasi & Mukkila, Susanna & Ilmakunnas, Ilari & Mäkinen, Lauri & Saikkonen, Paula: Perusturvan riittävyys ja köyhyys. Tutkimuksesta tiiviisti 23/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.

Perusturvan riittävyyden II arviointiryhmä: Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011–2015. Työpapereita 1/2015. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 2015.